

Radu IOANID

HOLOCAUSTUL ÎN ROMÂNIA

**Distrugerea evreilor și romilor
sub regimul Antonescu
1940-1944**

Ediția a IV-a

Cuvânt-înainte de Dennis Deletant

EDITURA INSTITUTULUI NAȚIONAL PENTRU STUDIAREA
HOLOCAUSTULUI DIN ROMÂNIA „ELIE WIESEL”

POLIROM

2025

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte la ediția a treia (Dennis Deleant)</i>	7
<i>Prefață</i>	11
Anecedente: de la discriminare la segregare	
I. Statutul legal al evreilor în România (1800-1944)	17
Crime împotriva evreilor și romilor sub administrația română în perioada 1940-1944	
II. Masacrele dinaintea războiului (iulie 1940 – februarie 1941)	81
III. Masacrele de la începutul războiului	109
IV. Lagărele de tranzit, ghetourile, deportările și alte forme de asasinat în masă	193
V. Transnistria	291
Persecutarea altor categorii etnice și religioase	
VI. Deportarea și exterminarea romilor	385
VII. Persecutarea bisericilor protestante și a denominațiilor religioase minoritare	411
Între supraviețuire și exterminare	
VIII. Supraviețuirea evreilor români	425
IX. Desămănul evreilor români aflați în străinătate	462
Holocaustul și procesul decizional al guvernării Antonescu	
X. Guvernul Antonescu prin prisma propriilor declarații	485
XI. Concluzii	527
<i>Listă selectivă de nume</i>	535
<i>Cronologie</i>	537
<i>Mulțumiri</i>	539
<i>Index de nume</i>	541

Lagărele de tranzit

Deportarea evreilor din Basarabia și Bucovina a constituit un proces amplu și sistematic stabilit de generalul Antonescu și colaboratorii săi apropiați. Acest proces a fost implementat cu violență și brutalitate de Marele Stat-Major al Armatei. O notă a Secretariatului General al Consiliului de Miniștri din 24 ianuarie 1944, privind diversele intervenții ale anumitor oameni politici în favoarea evreilor români, dădea următoarea explicație oficială referitoare la cauzele ce determinau deportările evreilor din România :

Deportarea masivă a evreilor din Bucovina în Transnistria a început în august 1941. A urmat apoi deportarea celor din Chișinău și din Basarabia. Mai târziu, măsura deportărilor s-a extins și la evreii din Ardeal și Banat, în proporție, însă, mult mai mică, deportarea făcându-se din motive precise. Astfel, pe când deportarea evreilor din Bucovina și Basarabia s-a făcut pentru a da o satisfacție simțului de onoare al poporului român, ultraiat prin :

- atitudinea evreilor față de armata română la retragerea acesteia din teritoriile cedate în iunie 1940 și prin :
- atitudinea lor față de populația română în timpul ocupației U. R. S. S. ; celelalte deportări de evrei din vechiul Regat, Ardeal și Banat s-au făcut pe baza dispozițiilor domnului mareșal Antonescu care a ordonat, la 17 iulie 1942, ca toți evreii găsiți că au înfrânt legile și dispozițiunile actuale, privitoare la prețuri și restricțiuni în vânzarea anumitor produse (cum sunt evreii de la Galați cu apă, evreii din București cu încălțăminte și alții cu greșeli similare) să fie deportați pe Bug. Această măsură, ca și altele ordonate de domnul mareșal, cu privire la trimiterea evreilor pe Bug – evreii comuniști, evreii trecuți la alte religii, evreii care se sustrag de la munca obligatorie – au avut ca scop combaterea nerespectării legilor și degajarea centrelor aglomerate de elemente iudaice parazitare, care trăiesc din înfrângerea legilor de economie și ordine internă⁶⁰.

Din această explicație oficială rezultă limpede că motivul principal al deportării evreilor din Basarabia și Bucovina a fost „să dea satisfacție simțului onoarei al poporului român”, cu alte cuvinte din motive de propagandă. Antonescu s-a implicat personal în această propagandă atunci când, într-un ordin dat armatei române la 6 iulie 1941 prin intermediul Ministerului Afacerilor Interne, afirmă că „neamul evreiesc a supt [sic !] pâinea săracilor, a speculat și a oprit dezvoltarea neamului românesc timp de câteva secole” și vorbea despre „nevoia de a ne scăpa de această plagă a românismului”, prin „măsurile ce se află în curs de aplicare și care vor fi continuate după normele ce voi hotărî”⁶¹.

La 8 iulie 1941, în cadrul unei ședințe a Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu afirmă fără echivoc, referindu-se la deportările evreilor : „nu există în istoria noastră un moment mai favorabil”⁶².

Două zile mai târziu, Mihai Antonescu, vicepreședintele guvernului, le explica inspectorilor administrativi și pretorilor trimiși în Basarabia și Bucovina :

Acțiunea de purificare etnică se va desfășura prin îndepărtarea sau izolarea în tabere de muncă, în locuri unde nu-și vor putea exercita influențele nefaste, a tuturor evreilor, cât și a celorlalți străini de neam a căror atitudine este îndoielnică.

Dacă va fi nevoie pentru desăvârșirea operei de purificare etnică, guvernămintele provinciale vor aviza și la măsurile de *migrațiune forțată a elementului evreiesc* și a tuturor celorlalte elemente străine, care trebuie trecute peste graniță, aceștia neavând ce căuta în Basarabia și Bucovina⁶².

Tot la 8 iulie 1941, la ordinul Inspectoratului General al Jandarmeriei și al Ministerului de Interne, Inspectoratul de Jandarmi din Chișinău ordonă arestarea tuturor evreilor din mediul rural din Basarabia, iar la 18 iulie 1941, generalul Antonescu ordonă ca toți evreii care se aflau în lagărele de muncă să fie repartizați la muncile cele mai grele⁶⁴. La 5 august 1941, Președinția Consiliului de Miniștri dă ordinul numărul 7436, care menționa că evreii din Moldova, Bucovina, Basarabia și cei din estul Nistrului aveau obligația de a purta ștampă galbenă cu un diametru (sic!) de 7 centimetri, pe fond negru. Acest ordin a fost transmis prefecturilor din zonele menționate de locotenent-colonelul Radu Dinulescu, șeful Biroului 2 (Secția 2) al Statului-Major al armatei române⁶⁵.

La 7 august, Sonderkommando 10b raporta că împiedicase o mare coloană de evrei să treacă spre Moghilev Podolski. Personalul Einsatzgruppe D din Basarabia a observat procesiuni interminabile de evrei în zdrențe, păziți de soldați români, evrei care fuseseră împinși îndărăt, spre Nistru, de trupele germane și de poliția de securitate. După opinia Einsatzgruppe, românii se distrau în mod deliberat, făcându-i pe evrei să se ducă încoace și încolo, fapt datorită căruia se puteau vedea bătrâni și brezi și femei prăbușindu-se-n noroi și-n gunoaie⁶⁶.

La 9 august, „un grup de vreo 2.000 de evrei basarabeni, *refugiați la plecarea trupelor sovietice*, adunați de pe drumurile Ucrainei, ajunge - în stare de înfiorătoare mizerie - pe malul Nistrului, la Rașcov, la capul podului Vadu Rașcu. Autoritățile militare române trimit un ofițer și 20 de soldați cu ordinul de a „împinge” convoiul îndărăt, cât mai în interiorul Ucrainei”⁶⁷.

Germanii au fost foarte îngrijorați și la 12 august 1941 Berlinul primea un raport: mareșalul Antonescu ordonase ca 60.000 de evrei din Vechiul Regat să fie transferați în Basarabia pentru a fi repartizați la „cursul truirii drumurilor”. De data aceasta germanii s-au alarmat. Ei au întrețărât spectrul a mai mult de jumătate de milion de evrei trecând Nistrul, în spațiile unei Einsatzgruppe D foarte slăbită și, oricum, copleșită de misiunea istovitoare pe care o reprezenta exterminarea evreilor din sudul Ucrainei. Cei 600 de oameni ai Einsatzgruppe aveau să se prăbușească sub greutatea evreilor din zonele avansate, precum și din cele din spate.

Reacția germană a fost rapidă. La mai puțin de o săptămână după ordonarea mobilizării în vederea muncii, legația germană îl sfătuia pe prim-ministrul adjunct, Mihai Antonescu, să nu procedeze la eliminarea elementului evreiesc decât „într-un mod lent și sistematic”. Tânărul Antonescu a răspuns că el și recomandase de fapt ca ordinul să fie revocat, deoarece oricum mareșalul „supraestimase” numărul evreilor capabili să muncească. Prefecții de poliție primiseră deci instrucțiunea de a suspenda această măsură⁶⁸. La 14 august 1941 a avut loc un alt conflict româno-german. Einsatzkommando-ul 10b a preins Inspectoratului de Jandarmi din Cernăuți să-i predea 27 de evrei din lagărul de la Securenii. Inspectoratul de Jandarmi a cerut avizul Marelui

Cartier General, care a răspuns că „pentru a aproba cererea trebuie să se cunoască precis motivele”⁶⁹. La 16 august 1941, în ciuda opoziției trupelor române, între orele 19 și 24, germanii împing în Basarabia, folosind podul de la Cosăuți, 12.500 de evrei, care sunt internăți în lagărul de la Vertujeni⁷⁰. Cei 25.000 de evrei care fuseseră transportați dincolo de Nistru în Ucraina (Transnistria) au fost escortați, la 25 iulie 1941, după o săptămână de drumuri inutile, la Moghilev, unde s-a constatat absența unui număr de 4.000 dintre ei, majoritatea fiind împușcați sau morți de mizerie și foame⁷¹. La 6 august, acești evrei au fost duși la Scazineț, după executarea bolnavilor și bătrânilor. Ei au locuit în Ucraina până la 17 august 1941, când au fost trimiși de germani în Basarabia, prin Iampol; numai 16.000 au supraviețuit acestui periplu de câteva săptămâni⁷².

Coordonarea între armată și jandarmeria română nu era perfectă, deoarece la 19 august colonelul Meculescu, comandantul jandarmeriei din Basarabia, ordona ca acești evrei să fie deportați din nou dincolo de Nistru⁷³. La 20 august, germanii trimiteau în zonele din urmă, în Basarabia, la Climăuți, 650 de evrei care fuseseră și ei internăți la Vertujeni⁷⁴. În sfârșit, la 29 august, Einsatzgruppe D raporta că împinsese îndărăt, în împrejurimile localităților Svanzia-Moghilev-Podolski-Iampol aproximativ 27.500 de evrei din Basarabia și Bucovina⁷⁵.

Crearea lagărelor de tranzit de către autoritățile românești în Basarabia și Bucovina, în vara lui 1941, este în mod cert legată de refuzul autorităților militare germane de a accepta că românii au trimis un număr foarte mare de evrei să treacă Nistrul. Germanii simțeau că autoritățile române acționează prea pripit. La 6 august 1941 Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei în România, raporta la Berlin:

În baza ordinului Conducătorului Statului [Ion Antonescu] de a se concentra în Basarabia 60.000 de evrei în vederea construirii de drumuri, prefecții de Poliție au adunat toți evreii apți de muncă, inclusiv în București, și i-au evacuat parțial în lagăre de muncă. Prin această măsură economia românească a fost afectată considerabil, dar fiind faptul că în urma lipsei personalului înlocuitor corespunzător – mai cu seamă pe durata mobilizării – evreii dețin încă multe poziții importante în economie. [...] Din acest motiv l-am sfătuit pe vicepreședintele Consiliului de Miniștri [Mihai Antonescu] ca îndepărtarea elementelor evreiești să fie efectuată lent și sistematic⁷⁶.

În ciuda acestor neînțelegeri, cooperarea româno-germană părea să fie pe drumul cel bun la cele mai înalte niveluri ale ambelor guverne. La 7 august 1941 lui Manfred von Killinger i s-a solicitat de SS, prin intermediul Ministerului de Afaceri Externe al Germaniei, să-l detașeze din nou la București pe Gustav Richter, Hauptsturmführer SS și expert în problema evreiască. Conform lui Killinger, o scrisoare din partea lui Mihai Antonescu către Heinrich Himmler, care vorbea exact despre această problemă, era pe drum⁷⁷. Însă la 23 august adjunctul lui Himmler, Reinhard Heydrich, comandantul Oficiului Suprem al Securității Reichului și al Serviciului de Securitate german, i-a răspuns „camaradului său de partid”, ministrul de externe Marin Luther, următoarele:

Ca urmare a situației de fapt existente în România, eu nu consider acceptabilă și necesară întoarcerea Hauptsturmführerului SS Richter, ce a acționat în București în calitate de consilier

pentru chestiunile de arianizare. Guvernul român – în măsura în care îmi este cunoscut acest fapt – nu a adoptat o atitudine unitară față de problema evreiască. După cum am putut constata chiar cu ocazia activității mele pe front, în calitate de pilot de vânătoare în Basarabia și Ucraina [n.a.: a constatat el asta din aer?], comportamentul românilor în teritoriile recent ocupate în est a scos din nou în evidență o accentuată atitudine filosemită. În aceste circumstanțe, activitatea unui consilier pentru chestiunile legate de arianizare în București este din capul locului negativă⁷⁸.

Von Killinger, un vechi membru al partidului nazist, care avea legături directe cu Adolf Hider, s-a simțit jignit: el cunoștea mai bine sentimentele și acțiunile făcute împotriva evreilor de colaboratorul său român: guvernul Antonescu îi discrimina pe evrei, îi lichida și îi obliga din ce în ce mai mult la muncă silnică. De aceea guvernul român merita cea mai mare susținere din partea Germaniei în această chestiune. Killinger a scris înapoi Ministerului de Externe german, afirmând următoarele:

Eu nu mă pot asocia punctului de vedere exprimat de Gruppenführerul SS Heydrich. Tocmai comportamentul românilor în teritoriile recent ocupate în est demonstrează că nu poate fi deloc vorba de o atitudine filosemită. Împotriva atitudinii filosemite pledează, printre altele, îndeosebi:

- 1.) Efortul Guvernului român de a nu permite accesul evreilor din Ucraina în Basarabia, întrucât acest fapt ar submina politica antisemită a Guvernului.
- 2.) Încercările repetate ale vicepreședintelui Consiliului de Miniștri de a-l readuce în România, cât de curând posibil, pe Hauptsturmführerul SS Richter, întrucât el atribuie activității acestuia o importanță deosebită.
- 3.) Acceptarea de către Guvernul român a proiectelor legislative prezentate de consilierul Richter.
- 4.) Măsuri de represalii adoptate de Guvernul român împotriva evreilor care au sprijinit propaganda inamică în răspândirea și susținerea afirmației că evreii de la frontierele României sunt supuși unei persecuții fără precedent.
- 5.) Printre altele, exterminarea a aproximativ 4.000 de evrei la Iași.
- 6.) Legația americană din București adună material cu privire la tratamentul aplicat evreilor în România și îl transmite mai departe, spre America.
- 7.) Cea mai strică mobilizare a tuturor evreilor din vechiul Regat pentru muncă silnică în teritoriile recent ocupate în est. În acest scop, Mihai Antonescu a dispus concentrarea a 60.000 de evrei în vederea construirii de drumuri. Am impresia că Heydrich nu mai dorește să pună pe nimeni la dispoziție și caută justificări. Recomand ca el să-și îndrepte atenția odată, în special, asupra chestiunii evreiești în Ungaria, Stat care în prezent susține că, în urma actelor inumane comise împotriva evreilor, românii au demonstrat că nu ar avea drepturi asupra unei provincii culturale, așa cum este Transilvania. Este necesară trimiterea grabnică a unui consilier pentru chestiunile evreiești și de arianizare competent, ca înlocuitor pentru Richter⁷⁹.

Killinger a câștigat, iar la 6 octombrie 1941 chestiunea era rezolvată – Richter se afla pe drum înapoi la București⁸⁰.

Complicii la crimele în masă și la extinderea spre est au trebuit să pună și problema administrării nou-cuceritelor teritorii exsovietice. Comandanul Armatei a XI-a germane, Ritter von Schobert, a sintetizat situația după cum urmează:

Potrivit informațiilor confirmate în repetate rânduri, România consideră Ucraina de vest, până la Bug, drept teritoriu de interes românesc. [...] România încearcă să exploateze Ucraina de vest și din punct de vedere economic. Metodele utilizate în acest sens, îndeosebi în vederea aprovizionării trupelor, sunt potrivite transformării simpatiei manifestată în acest moment de ucraineni față de eliberatorii lor într-un sentiment advers. Românii încearcă să soluționeze chestiunea evreiască prin faptul că expulzează zeci de mii de evrei peste Nistru, către est [...]. Întrucât în prezent nu există forțe germane disponibile în vederea închiderii frontierei pe Nistru și mai departe a frontierei pe Bug, expulzarea evreilor către est nu poate fi oprită pe termen lung. Coloanele de evrei, formate din mii de evrei adunați laolaltă, în marea lor majoritate femei, copii și bătrâni, au sucombat în masă în cursul marșurilor și în lagăre, deoarece nu se preocupa nimeni de aprovizionare. De o importanță deosebită în Ucraina este chestiunea religioasă de care, în cazul absenței preoților corespunzători, se poate îngriji doar România. [...] În vederea prevenirii divergențelor și neînțelegerilor este rugată transpunerea în practică, cât de repede posibil, a delimitării intereselor germane și române în Ucraina de vest⁸¹.

La 30 august 1941, șeful misiunii militare germane din România, generalul-maior Hauffe și generalul-maior Tătăranu, care reprezenta Marele Star-Major, au încheiat la Tighina Convenția Hauffe-Tătăranu pentru Transnistria. Convenția stipula că administrația și exploatarea economică reveneau autorităților române. În ceea ce-i privea pe evrei, se stabileau următoarele: „Evacuarea evreilor peste Bug nu este posibilă în prezent. Ei trebuie, deci, concentrați în săbere de muncă și întrebuințați la lucru, până când, după terminarea operațiunilor, evacuarea lor spre est va fi posibilă”⁸².

În linia mare, se pot distinge două etape în cadrul procesului de deportare a evreilor din Basarabia și Bucovina. Prima etapă se situează în timpul lunilor august și septembrie 1941, când evreii din zonele rurale sunt concentrați în lagăre de tranzit (Securenii, Edineț, Vertujeni, Mărculești și alte lagăre mai mici) și evreii din zonele urbane sunt închiși în ghetouri. A doua etapă se va situa în timpul lunilor septembrie-noiembrie 1941, când se va efectua deportarea sistematică a evreilor din Basarabia în Transnistria, în urma unui ordin dat în acest sens de Antonescu la începutul lui septembrie 1941⁸³. Pentru punerea în practică în mod eficient a deportărilor, Mihai Antonescu cerea în ședința Consiliului de Miniștri din 29 iulie 1941: „Tot în legătură cu Basarabia și Bucovina, v-aș ruga să trimiteți pe cine aveți mai bun și mai aspru în poliție”⁸⁴.

La brutalitatea primei etape a deportărilor au fost mărtori mulți localnici. Dumitru Dubălaru din satul Dumbrăveni își amintește:

În '41 aveam 14 ani și aici în Dumbrăveni era un sat evreiesc în Solhosul Dumbrăveni, aici au șezut jidani, cinci sute de evrei; și pe urmă au venit românii cu nemții și au fugit săracii, i-au prins și i-au dus în lagăr... în luni de vară, în iulie, călduri mari erau și era unul din Parcani, Anton Baciuc, jandarm român era și a dibuit postul ăsta să ducă, să mănă pe dâșii în lagăr, pe jidani în coloană, și care săracii nu puteau merge, picau, erau bătrâni și oboșiți, îi împușca și îi arunca pe marginea drumului... convoiul mergea la șapte pași. Și noi duceam apă, ei, bărbații, cereau apă, noi luam o căldărușă, dar nu ne lăsau să le dăm apă, ne fugărea. Cum să nu fi văzut cum îi împușcau, săracii erau împușcați pe marginea drumului și nimeni nu-i lua și erau umflați. [...] Anton Baciuc [jandarm român, n.a.] îi împușca, și soldații umblau din urmă, care mai rămănea îi împușca și îi lăsa pe marginea drumului, vai de capul lor⁸⁵.

În altă mărturie din satul învecinat, Parcani, Piotr Perciun descrie deportarea evreilor prin satul său situat la circa 5 kilometri de Dumbrăveni, precum și executarea lor.

[Perciun] descrie convoiul de evrei care a trecut prin satul în care locuia ; își amintește că bătrânii evrei care nu puteau ține pasul cu convoiul erau împușcați de soldații români; cadavrele acestora erau aruncate într-o căruță; spune că nu știe unde mergea convoiul, probabil la Verrujeni [...]; își amintește că acesta avea în jur de 200 de metri [...]; Perciun mai spune cum localnicii le aduceau mâncare și apă evreilor din coloană și cum soldații aveau mare grijă ca sătenii să nu le dea evreilor cuțite sau alt fel de arme [...]; el mai adaugă că acest convoi venea din Cernăuți și Bălți [...]; își amintește soarta fostului angajator al mamei sale (care era de asemenea în coloană) – cum a fost acesta împușcat de soldații români când a ieșit din coloană pentru a o îmbrățișa pe mama lui Perciun ; cadavrul acestuia a fost aruncat și el în căruță [...]; spune că evreii din coloană le dădeau lucrurile sătenilor, pentru că știau că nu vor mai scăpa și că vor fi uciși⁶⁶.

Tot din Parcani, și Maria Manu Boldescu descrie deportarea evreilor prin satul său și coloana de evrei „căreia nu-i putea vedea capătul”, precum și execuția unui evreu în satul Hristici.

Soldații români îi strânseseră pe evreii din toate satele vecine și trăgeau în aer ca să-i îndepărteze pe oamenii care le aduceau mâncare evreilor de pe deal, oameni care aveau prieteni evrei pe care voiau să-i ajute. Familia martorei avea prieteni evrei din Dumbrăveni, un sat evreiesc învecinat. Soldații îi bateau pe evrei cu ciomegele și nu îi lăsau să ia mâncarea și apa care le erau aduse de localnici. Maria Manu Boldescu a recunoscut o evreică din Dumbrăveni, însă nu a putut vorbi cu ea⁶⁷.

Un alt mărtor din Parcani, Alexei Manu, descrie trecerea unei coloane de 400-500 de evrei prin satul Cobâlna (?), unde locuia, către Șoldănești, aflat la aproximativ 15 kilometri de Cobâlna.

În 1941 Alexei Manu se afla în satul Cobâlna unde erau câțiva evrei care trăiau în armonie cu românii [...]. Într-o seară, a fost adus un convoi de evrei care a fost lăsat să se odihnească lângă sat. Erau acolo familii, câteva cu copii mici. Au fost luați în dimineața următoare. Coloana avea cam 400-500 de persoane. Localnicii veneau cu mâncare și apă, însă soldații care îi păzeau nu îi lăsau să le-o dea și îi bateau pe cei care încercau să o facă. Și el însuși a fost bătut [din cauza încercării sale]. În dimineața următoare evreii au fost duși la Șoldănești unde era un lagăr. Soldații care îi păzeau erau români, pentru că vorbeau româna, limbă pe care germanii nu o puteau vorbi. Localnicii încercau să fure din lucrurile evreilor și la un moment dat cineva chiar a luat o legătură cu un copil în ea în loc de haine și a arucat înapoi acea legătură⁶⁸.

În mărturia sa, Miciu Sidor descrie situația din ghetoul de la Șoldănești, destinația provizorie a evreilor care tranzitau satul Parcani.

Acesta spune că a văzut cum s-a întâmplat totul [...]. În Șoldănești, deoarece erau evrei, era și un ghetou [...] puneau pietre [...] era pavat cu pietricele. Și ei [soldații] îi bateau și îi împovărau,